

مطالعات حقوق تطبیقی

دوره ۱۰، شماره ۱

بهار و تابستان ۱۳۹۸

صفحات ۲۱۷ تا ۲۳۷

تحولات و رویکرد قضایی سن مسئولیت کیفری در کشورهای مختلف جهان

سید محمد صدری*

دانشیار گروه آموزشی فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه پیام نور

حیدر امیرپور

استادیار گروه آموزشی فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه پیام نور

(Email: amirpour@pnu.ac.ir)

احمد باقری

استاد گروه آموزشی فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه تهران

(Email: bagheri@ut.ac.ir)

عیسی بزرگمهر

دانشجوی دکتری گروه آموزشی فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه پیام نور

(Email: isa_dastafkan@yahoo.com)

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۳/۲۱، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۷/۱۵)

چکیده

تحولات بین‌المللی به دنبال مشخص کردن یک سن معین و قانونی به‌عنوان «حداقل سن مسئولیت کیفری» و همچنین «سن بزرگسالی» است. مطالعات انجام‌شده در این مقاله بیانگر آن است که استدلال‌های مشخص و قاطعی در مورد اینکه چرا ۱۸ سالگی سن بزرگسالی (سن مسئولیت کامل کیفری) قلمداد می‌شود، وجود ندارد. اما اجماع کارشناسان حقوقی بر این نکته تأکید دارد که باید سعی شود در عرصه‌های حقوقی کشورهای مختلف، سن مسئولیت کیفری کامل را تا حد امکان بالا برند، چون وضعیت موردنظر آن‌ها با واقعیت‌های حقوقی موجود جهانی، سیستم مغزی تصمیم‌گیری فرد و مسئولیت‌های کنترل خشم شخصیتی وی همخوانی و سنخیت بیشتری دارد. البته این روند شکل‌گیری حاکی از تلاش افکار عمومی جهانی در جهت بالا بردن حداکثری شروع سن مسئولیت کیفری است که مبتنی بر نیازها و استدلال‌های مختلف روان‌شناسی رشد و علوم شناختی، عرف و سنت دینی و نیز ملزومات قوانین و مقررات جهانی در این زمینه است.

واژگان کلیدی

سن بزرگسالی، سن شروع مسئولیت کیفری، ۱۸ سالگی.

مقدمه

برای تعیین ملاک لازم و مناسب برای تعیین آستانه تحمل مجازات و مسئولیت کیفری برای افراد، قبل از هر چیز باید تعیین کنیم که چه ویژگی و خصوصیتی در انسان پدیدار می‌شود که به‌عنوان فردی بالغ، قابل بازخواست و ملزم به پاسخ‌گویی می‌گردد و مآلاً در صورت ارتکاب اعمال خلاف قوانین و مقررات، از یک سو مستوجب تحمل مجازات بوده، از سوی دیگر می‌توان با توجه به شرایط موجود در وی به‌طور معقول و متعارف انتظار داشت که اعمال مجازات در وی تأثیرگذار باشد و به اصلاح فرد منجر شود (شایگان فرد، ۱۳۹۲، ص ۱؛ صفاری، ۱۳۹۲، ص ۱). در اینجا پرسشی مطرح است که شاخص و معیار سن بزرگسالی و سن مسئولیت کیفری اساساً بر چه مبنایی در کشورهای مختلف جهان پذیرش عقلایی بیشتری دارد و آیا می‌توان ۱۸ سالگی را نزدیکترین سن برای مسئولیت کیفری قلمداد کرد؟ البته فقهای معاصر سعی در مطالعه مجدد مبانی نظر مشهور و تعدیل آن در قالب افزایش سن بلوغ دختران و سن مسئولیت کیفری ایشان و یا حذف موضوعیت از معیار سن برای اثبات بلوغ داشته‌اند. به این ترتیب، امید است همان‌گونه که سن نکاح، سن بلوغ سیاسی و سن رشد بدون توجه به نظر مشهور در قوانین مقرر شده است، در خصوص سن مسئولیت کیفری هم با اصلاح قانون به‌گونه‌ای علمی و با توجه به رویکردهای نوین فقهی و دستاوردهای جدید علوم جنایی، تجدیدنظر صورت گیرد (ساریخانی، ۱۳۹۲، ص ۵۷؛ عطازاده، ۱۳۹۲، ص ۵۷).

باوجود پذیرش سن مسئولیت متناسب برای اعمال مجازات کیفری علیه افراد در جهان امروز، افزون بر ضرورت تحقق ضوابط عینی همچون گستردگی رفتار مجرمانه، برای تعیین آستانه شدت باید به ضابطه شخصی و مرتکب جرم نیز توجه شود (صابر، ۱۳۹۴، ص ۶۴۰؛ صادقی، ۱۳۹۴، ص ۶۴۰). واضح است که تعیین سن مسئولیت کیفری در تطبیق مفهوم شدت، بر مجرم نقش اساسی دارد. رفتار مجازات‌جویانه و در مواردی سخت و دردناک و همراه با تبعیض و درد و رنج علیه اطفال و کودکان در سنین مختلف دارای شواهد و موارد تاریخی قابل توجهی است. موارد زیادی از این دست را به‌خصوص در تاریخ تحولات جوامع فقیر و به دور از سازوکارهای حقوقی و قانونی متناسب با نیاز جوامع بشری می‌توان بیان کرد و آن‌ها را به‌عنوان نمونه‌های تاریخی و تجربی بشری مورد توجه، تحلیل و ارزیابی برای درک اهمیت توجه به سن متناسب با مسئولیت کیفری در عرصه تحولات جهان کنونی قرار دارد (موسوی بجنوردی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۱۴).

روند بین‌المللی در حال ظهور در این زمینه، حکایت از لزوم توجه بیشتر به افزایش حداقل سن مسئولیت کیفری و توجه به کیفیت دادگاه‌های ویژه اطفال (بین ۱۳ تا ۱۸ سال) و تعیین ۱۸ سالگی به‌عنوان سن بزرگسالی دارد (روحانی، ۱۳۹۱، ص ۶۱). این مقاله مشتمل بر دو عنوان اصلی با اهداف مشخص است که عبارت‌اند از:

- تنوع موجود در کشورهای جهان در مورد سن شروع مسئولیت کیفری و تبیین این سن در میان کشورهای مختلف جهان.
- مبنای ۱۸ سالگی به عنوان سن مسئولیت کیفری کامل و ارائه ادله علمی روان شناختی، علوم شناختی و استدلال های عقلی و دینی در راستای اثبات مناسب بودن این سن به عنوان مبنای شروع سن مسئولیت کیفری.

سن مسئولیت کیفری

مسئولیت در لغت به معنای «پذیرفتن عواقب و پیامدهای کار» است و مسئول کسی است که: «از او سؤال و بازخواست می شود» (انوری، ۱۳۸۱، ص ۷۰۱۵). به طور کلی باید گفت الزام شخص به پاسخ گویی در برابر تعرض به دیگران، خواه برای حمایت از حقوق فردی صورت گیرد و خواه به منظور دفاع از جامعه، تحت عنوان «مسئولیت کیفری» یا «مسئولیت جزایی» مطرح می شود. به هر حال، مسئولیت کیفری نوعی الزام شخصی به پاسخ گویی آثار و نتایج نامطلوب پدیده جزایی یا جرم است (شامبیاتی، ۱۳۹۲، ص ۲۱۱).

توانایی پذیرفتن بار تقصیر را در اصطلاح حقوق دانان قابلیت انتساب می نامند و آن را به برخورداری فاعل از قدرت ادراک و اختیار تعریف کرده اند. بنابراین اگر مجرم مُدرک و مختار نباشد، مسئول اعمال خود نیست. از همین جاست که تعیین حد و مرز سن مسئولیت کیفری مهم جلوه می کند (تدین، ۱۳۹۶، ص ۲۱). حداقل سن مسئولیت کیفری به عنوان یک معیار برای اعمال مجازات یا اصلاح و تربیت در کشورهای مختلف در میان کارشناسان، قضات و حوزه های تصمیم گیری موضوع بحث های فراوانی بوده است. بنابراین، سیستم های حقوقی کشورهای مختلف جهان نیز در این زمینه رویکردها، موضع گیری ها و رویه های تصمیم گیری و عملیاتی متفاوتی را در پیش گرفته اند. درک ابعاد و پیامدهای مختلف مربوط به سیستم های حقوقی متفاوت در خصوص موضوع تصمیم گیری در زمینه شروع سن مسئولیت کیفری نیازمند توجه به پارامترها و متغیرهای حقوقی، اقلیمی، فرهنگی، اجتماعی، روان شناسی و ... است. بدون شک ابعاد متفاوت مربوط به شروع سن مسئولیت کیفری در حوزه های مختلف زندگی افراد و آحاد مختلف جامعه، تبعات خاصی را به دنبال خواهد داشت.

تنوع موجود در کشورهای جهان در خصوص سن شروع مسئولیت کیفری

اگرچه دولت ها درباره سنی که یک شخص به صورت قانونی وارد سن بزرگسالی یا رشد می شود،

اختلاف نظر دارند، اما آمار موجود در زمینه ارتکاب جرم حاکی از این است که نوجوانان در معرض قرار گرفتن لغزش‌های ویژه‌ای هستند. برای مثال گزارش جدیدی در امریکا نشان می‌دهد که نزدیک به ۱۶ درصد از جرایم خشن و ۲۶ درصد از جرایم مالی - یا به عبارت دیگر مجموعاً ۴۲ درصد از این گونه جرایم - به وسیله افراد زیر ۱۸ سال انجام می‌شود. این در حالی است که این گروه سنی تنها ۲۶ درصد از کل جمعیت امریکا را دربر می‌گیرد. به صورت میانگین در حدود ۱۷ درصد از تمامی بازداشت‌شدگان در هر سال را جوانان زیر ۱۸ سال تشکیل می‌دهند (Frank Schmallfer, 2009, p. 483- 553).

روند موجود در سیصد سال اخیر حاکی از تحولات جدیدی در این زمینه است. البته نوع نگرش سیستم‌های حقوقی در این زمینه متفاوت است. با وجود تنوع و تشتت آرا در زمینه سن متناسب با مسئولیت کیفری، امروزه شاهد روزافزون شدن حساسیت افکار عمومی بین‌المللی در این زمینه هستیم.^۱ از مطالعه سن مسئولیت کیفری و آثار و نتایج وابسته به آن در ۹ کشور اروپایی، یعنی آلمان، انگلستان، بلژیک، اسپانیا، فرانسه، ایتالیا، هلند، پرتغال و سوئیس، این نتیجه به دست می‌آید: نخست اینکه سن مسئولیت کیفری در برخی کشورها دارای مفهومی مطلق و در برخی دیگر دارای مفهوم نسبی است؛ دوم، به اطفال مسئول کیفری به ندرت ضمانت اجرای کیفری تحمیل می‌شود و بیشتر واکنش‌ها، جنبه اجتماعی - تربیتی و غیر کیفری دارد (تدین، ۱۳۹۶، ص ۲۱).

در بیشتر کشورهای اروپایی، حداقل سن مسئولیت کیفری نسبی ۱۲ تا ۱۴ سال است.^۲ به عبارت دیگر، استدلال‌های حقوقی و روان‌شناختی در این دسته از کشورها این است که اطفال زیر ۱۲ تا ۱۴ سال ظرفیت ارتکاب جرم را ندارند، بنابراین مصون از هرگونه دادرسی - چه دادرسی در دادگاه‌های اطفال و چه سیستم جزایی مخصوص بزرگسالان - هستند. با وجود روندهای همگرایانه موجود در کشورهای عضو اتحادیه اروپا، در حال حاضر نمی‌توان یک سن واحد را برای شروع اعمال مسئولیت کیفری نسبی قابل اعمال بر کودکان در سطح اتحادیه اروپا مشاهده کرد. با گذر زمان و در طول قرون وسطی، مفاهیم اجتماعی مرتبط با کودکان به طور جدی تحت تأثیر کلیساهای مسیحی قرار گرفت. دکترین کلیسا بر این اعتقاد بود که کودکان زیر سن ۷ سال به سن استدلال نرسیده‌اند و نمی‌توان آن‌ها را مورد مؤاخذه کیفری قرار داد. بر مبنای استدلال‌های کلیسا، کودکان بین ۷ تا ۱۴ سال دارای جایگاه ویژه‌ای بوده‌اند. در این دوره، سن بزرگسالی ۱۴ سالگی بوده است و در این سن اجازه ازدواج نیز داده می‌شد (Frank Schmallfer, 2009, p. 483- 553).

می‌توان نتیجه گرفت که بین آغاز بلوغ (مسئولیت نسبی) و سن مسئولیت کیفری باید

1. See: Childerens Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspectiv, 2009.

2. <http://www.telegraf.co.uk/news/7760900-of-cirminnal-responsibility-in-England-is-among-I>.

تفکیک قائل شد و فرد با رسیدن به بلوغ، واجد مسئولیت نسبی و با رسیدن به ۱۸ سالگی دارای مسئولیت کامل کیفری می‌شود. در نظام‌های حقوقی جهان خصوصاً کشورهای توسعه‌یافته عموماً سن مسئولیت کامل را از سن مسئولیت نسبی جدا کرده‌اند؛ به این ترتیب که مرحله اول قبل از آغاز بلوغ است که فرد از هرگونه مسئولیتی معاف خواهد بود، مرحله دوم پس از بلوغ و تا قبل از ۱۸ سالگی است که فرد واجد مسئولیت نسبی است و مرحله سوم مسئولیت کامل کیفری می‌باشد که عموماً ۱۸ سالگی به بعد است. در ادامه، سن مسئولیت کیفری را در برخی از کشورهای دیگر یادآور می‌شویم.

۱. ایالات متحده آمریکا

کشور آمریکا در قرن نوزدهم دچار تغییراتی متأثر از تحولات اجتماعی عصر روشنگری و انقلاب صنعتی و تأکید بر پتانسیل انسانی گردید و در نهایت در سال ۱۹۳۸م، دولت فدرال آمریکا قانون دادگاه نوجوانان را تصویب کرد. این قانون با الهام از مفاد اساسنامه ایلی‌نویز به‌عنوان یک الگو در این زمینه تعیین شد. اساسنامه ایلی‌نویز در سال ۱۸۹۹م در خصوص تدوین و طبقه‌بندی حقوق کودکان وارد سیستم حقوقی آمریکا شد. بر مبنای همین مدل، به صورت تدریجی تا سال ۱۹۴۵م، هر کدام از ایالت‌های آمریکا یک قانون ویژه با تمرکز بر اطفال و نوجوانان را به تصویب رساند و جنبش دادگاه نوجوانان در این کشور نهادینه شد (Frank Schmaller, 2009, p. 483- 553). در این کشور، سن مسئولیت کیفری تابع قوانین ایالت‌هاست. از آنجا که بیشتر ایالت‌ها از سیستم «کامن‌لا»^۱ پیروی می‌کنند، ۷ تا ۱۴ سالگی را به‌عنوان سنی در نظر می‌گیرند که فرد مسئول اعمال خویش است که به معنای دارا بودن مسئولیت کیفری کامل تلقی نمی‌شود. این سن در ۱۳ ایالت بین ۶ تا ۱۲ سالگی است (http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx)^۲.

۲. انگلیس

حقوق انگلستان صغار را به سه دسته تقسیم می‌کند:

1. Common Law

۲. برای مطالعه بیشتر، نک: سید حسین میری، نگاهی به سن مسئولیت کیفری: در سایر کشورها چه می‌گذرد؟

http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx

به تاریخ ۱۵ دی ۱۳۹۳ در سایت زیر:

3. Common Law

۴. برای مطالعه بیشتر، نک: سید حسین میری، نگاهی به سن مسئولیت کیفری: در سایر کشورها چه می‌گذرد؟

http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx

به تاریخ ۱۵ دی ۱۳۹۳ در سایت زیر:

الف) کودکان زیر ۱۰ سال. به موجب بخش ۵۰ قانون «اطفال و اشخاص جوان» مصوب ۱۹۳۳م که به وسیله بخش ۱۶ قانونی به همین نام در ۱۹۶۳م اصلاح گردید، این گونه اشخاص نمی توانند به ارتکاب هیچ جرمی محکوم شوند؛ هر چند ممکن است در محاکم اطفال دادرسی هایی در مورد شیوه مراقبت از آنها جریان یابد. حداقل سن مسئولیت در کامن لا در گذشته ۷ سال بود که به موجب قانون موضوعه، ابتدا به ۸ و سپس به ۱۰ سال افزایش یافت.

ب) کودکان از ۱۰ تا ۱۴ سال. تا سال ۱۹۸۸م این کودکان در صورتی دارای مسئولیت کیفری بودند که تعقیب کننده می توانست علاوه بر وجود عناصر مادی و معنوی، برخورداری آنان را از منظر شریانه بودن فعل یا به اصطلاح علم به قبح عمل ارتكابی اثبات نماید. این نظریه سال ها مورد انتقاد قرار داشت تا اینکه در سال ۱۹۸۸م با تصویب «قانون جرم و بی نظمی» شرط یادشده ملغی گردید.

ج) افراد بین ۱۴ تا ۱۸ سال. مسئولیت کیفری این اشخاص همانند افراد بزرگسال است. به عبارت دیگر با اثبات عنصر مادی و معنوی، مسئولیت کیفری در مورد آنها محقق می گردد. البته در نوع مجازات ها میان این افراد با بزرگسالان تفاوت های چشمگیری وجود دارد و اصولاً تأکید بر اصلاح و تربیت است (به نقل از روحانی، ۱۳۹۱، ص ۴۸؛ تدین و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۱۴۸).

۳. فرانسه

قانون مدنی فرانسه در ماده ۴۸۸ مصوب ژوئیه ۱۹۴۷، سن بلوغ را ۱۸ سال تعیین کرده و اعلام داشته است که در این سن، فرد برای همه امور مدنی صلاحیت دارد (قانون مدنی فرانسه، ۱۹۹۵م، ماده ۴۸۸).

در خصوص حقوق کیفری، تعقیب و مجازات، اصولاً قانون مجازات فرانسه مبنای مسئولیت کامل کیفری و اعمال مجازات را سن بلوغ قانونی یعنی ۱۸ سال تمام می داند و افراد صغیر که طبق تعریف ماده ۴۸۸ قانون مدنی سال ۱۹۷۴م، افراد زیر ۱۸ سال کامل هستند، مشمول اقدامات حمایتی، کمکی، مراقبت و آموزشی اند که چگونگی آنها طبق قانون خاص مربوط به اطفال تعیین می شود و در عین حال در مورد کودکان ۱۳ سال به بالا، ممکن است تحت شرایطی برخی مجازات ها اعمال شود (قانون مجازات فرانسه، ۱۹۹۵، ماده ۸-۱۲۲؛ قانون مجازات فرانسه، ترجمه گودرزی و همکاران، ۱۳۸۶؛ موسوی بجنوردی و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۱۴ و ۱۱۵).

ماده ۸-۱۲۲ قانون مجازات فرانسه مقرر می دارد: «کودکانی که قدرت تمییز دارند، از حیث کیفری، مسئول جنایات، جنحه ها یا خلاف هایی هستند که نسبت به آن مقصر شناخته شده اند. شرایط آن به موجب قوانین خاصی تعیین می شود که در بردارنده تدابیر حمایتی، معاضدتی، نظارتی و آموزشی است که آنها می توانند موضوع آن باشند. این قوانین همچنین مجازات های

آموزشی را که می‌توانند نسبت به کودکان ۱۰ تا ۱۴ ساله مورد حکم قرار گیرند و نیز کیفرهایی را که به موجب آن‌ها می‌توان کودکان ۱۳ تا ۱۸ ساله را با توجه به نقصان مسئولیت کیفری آن‌ها به دلیل سن محکوم نمود، تعیین می‌کنند».

۴. آلمان

در آلمان، کودکان زیر ۱۴ سال فاقد مسئولیت کیفری هستند. در این کشور اگر یک کودک مذکر یا مؤنث اقدام غیرقانونی انجام دهد، این کودک فاقد مسئولیت کیفری خواهد بود. در آلمان افراد بین ۱۴ تا ۱۸ سال در جایگاه «بزرگسالان جوان» و تابع قوانین مخصوص دادگاه‌های اطفال هستند. همچنین در این کشور افراد دارای ۱۸ سال تمام، سن بزرگسالی و مسئولیت کامل کیفری دارند (<http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>).

۵. آفریقای جنوبی

در این کشور که سیستم «کامن‌لا» اجرا می‌شود، دوران کودکی (زیر ۲۱ سال) به سه مرحله تقسیم می‌شود و مسئولیت در هر گروه متفاوت است: مرحله زیر ۷ سال، مرحله بلوغ (۱۲ سال برای دختر و ۱۴ سال برای پسر) و مرحله بین بلوغ تا ۲۱ سال. در مرحله اول یعنی زیر ۷ سال، هیچ‌گونه مسئولیتی متوجه کودک نیست. در مرحله دوم یعنی از ۷ سالگی تا سن بلوغ، نوعی مسئولیت نسبی برای تخلفات و جرایم کودکان در نظر گرفته شده است که در قبال آن انجام کارهای تربیتی و مشاوره همراه با اخذ تعهد از والدین صورت می‌گیرد و مجازاتی قابل اعمال نیست. در مرحله سوم یعنی از بلوغ تا ۲۱ سالگی، فرد دارای مسئولیت کیفری تلقی می‌شود، اما در اعمال مجازات‌ها، سن وی به‌عنوان یک عامل مخففه در نظر گرفته می‌شود و مجازات‌های متناسب با سن وی اعمال می‌گردد.

۶. ایتالیا

در ایتالیا نیز تا سن ۱۴ سالگی، فرد خرد محسوب می‌شود و در صورت ارتکاب به جرم برای تشخیص ماهیت واقعی جرم توانا نیست. بین سنین ۱۴ تا ۱۸ سالگی نیز تصمیم با دادگاه است تا بلوغ فرد را در تشخیص عواقب و ماهیت جرم کافی تشخیص دهد و تنها در این صورت کودک در این سنین دارای مسئولیت کیفری است (<http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>).

۷. کشورهای اسکاندیناوی

در کشورهای اسکاندیناوی سن مسئولیت کیفری ۱۵ سال بوده، نوجوانان زیر ۱۸ سال و بالاتر از ۱۵ سال نیز که مرتکب جرم شده باشند، تحت نظام قضایی ای که بیشتر مبتنی بر خدمات اجتماعی است قرار می‌گیرند و شدیدترین مجازات هم در این گونه موارد حبس است که البته به صورت جدا از زندان بزرگسالان و متناسب با شرایط کودکان است. در سوئد، ۱۵ سالگی آغاز توجه به مسئولیت کیفری کودک است و از این سن به بعد قانوناً فرد را می‌توان در دادگاه‌های اطفال و مطابق آیین دادرسی ویژه کودکان محاکمه و محکوم به مجازات نمود. البته رویه و عرف دادگاه‌ها چنین است که مجرمان زیر ۲۱ سال به حبس محکوم نمی‌شوند (<http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>).

۸. اتریش

در اتریش نیز در حال حاضر سن مسئولیت کیفری ۱۴ سال است و نوجوانان زیر ۱۴ سال به هیچ‌وجه به دادگاه‌ها احضار نمی‌شوند. آن‌ها در صورتی که مرتکب جرم شوند به مراکز روان‌درمانی معرفی می‌شوند که وظیفه تربیت و هدایت نوجوانان و جوانان را برعهده دارند، لذا بازداشتگاهی برای نوجوانان وجود ندارد. افراد بین ۱۴ تا ۱۸ سال نیز دارای مسئولیت کیفری می‌باشند که تابع مقررات خاصی است. نوجوانان بین ۱۴ تا ۱۶ سال بیشتر مورد توجه و عنایت قرار می‌گیرند و امکان تخفیف و اغماض در مجازات آن‌ها وجود دارد و برای فاصله‌های سنی ۱۶ تا ۱۸ سال حداقل مجازات در نظر گرفته می‌شود و گاه مجازات نوجوانان به نصف کاهش خواهد یافت. در صورتی که جرم نوجوانان به خسارتی منجر شود، آن خسارت از والدین آن‌ها گرفته خواهد شد (<http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>).

در این کشور مجازات قتل عمد حبس ابد است، اما برای نوجوانان ۱۴ تا ۱۶ سال این مجازات به ۱۰ سال و برای نوجوانان ۱۶ تا ۱۸ سال به ۱۵ سال کاهش می‌یابد. در سایر جرایم، مجازات افراد ۱۴ تا ۱۶ سال اغلب اعلام و حتی اعمال نمی‌شود و در بعضی موارد مجازات تعلیق می‌گردد. دادگاه‌های اطفال در اتریش متشکل از دو نفر قاضی و دو نفر هیئت منصفه از گروه‌های اجتماعی مانند معلمان و مددکاران مجرب می‌باشند. البته در جرایم سنگین که مجازات آن‌ها بیش از ۱۰ سال است، دادگاه با سه قاضی و ۸ نفر هیئت منصفه تشکیل و پس از احراز جرم در هیئت منصفه، مجازات تعیین می‌شود^۱.

۱. سایت اداره کل امور بین‌الملل قوه قضائیه، گزارش بازدید هیئت قضایی جمهوری اسلامی ایران از نظام قضایی اتریش: <http://www.bia-judiciary.ir/tabid/1941/Default.aspx>.

۹. کانادا

در کانادا، فرد زیر ۱۲ سال، کودک و بین ۱۲ تا ۱۸ سال نوجوان محسوب می‌شود؛ با این قید که مرتکبان جرایم سنگین در صورت برخورداری از سن ۱۴ سال به بالا در دادگاه بزرگسالان و بر مبنای قانون جزا محاکمه می‌شوند. بنابراین می‌توان گفت که سن مسئولیت نسبی ۱۴ سالگی است (به نقل از روحانی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵).

۱۰. ترکیه

مطابق قانون این کشور، ملاک سن برای اعمال مجازات‌های کامل کیفری ۱۸ سال، اما با وجود دادگاه‌های ویژه اطفال، سن لازم برای حاضر شدن در دادگاه‌ها ۱۵ سال است. در این میان، برابر ماده ۱۱ قانون دادگاه‌های ویژه اطفال هیچ مجازات و بازجویی از کودکان زیر ۱۱ سال مجاز نیست. ماده ۳۱ قانون مجازات ترکیه مقرر می‌دارد که نمی‌توان کودکان زیر ۱۲ سال را که مرتکب جرم شده‌اند، محاکمه کرد، اما می‌توان اقدامات ویژه تأدیبی برای آن‌ها در نظر گرفت. اگر مجرم بین ۱۲ تا ۱۵ سال سن داشته باشد نیز در صورت عدم اطلاع از ابعاد جرم، قابل پیگرد نیست. اما اگر ارتکاب جرم با علم به آن صورت گرفته باشد، در صورتی که مجازات جرم یادشده برای بزرگسالان حبس ابد باشد، بر حسب مورد به ۹ تا ۱۲ سال و یا ۷ تا ۹ سال زندان محکوم می‌شوند. در مورد سایر جرایم نیز مجازات این افراد به حدود دو سوم بزرگسالان کاهش می‌یابد؛ مشروط بر اینکه طول زندان از حداکثر ۶ سال تجاوز نکند. در مورد مجرمانی که زمان ارتکاب جرم در فاصله سنی ۱۵ تا ۱۸ سال قرار دارند، حکم حبس ابد حسب مورد جرم به ۱۴ تا ۲۰ سال کاهش می‌یابد و برای جرایم دیگر نیز حداکثر تا ۱۸ سال می‌توان این افراد را به زندان محکوم کرد (<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237/html>؛ <http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>).

مبنای ۱۸ سالگی به عنوان سن مسئولیت کیفری و استدلال‌های آن

در حال حاضر، با اینکه ۱۸ سالگی سن پذیرفته شده بزرگسالی در بیشتر کشورهای جهان است، ولی دلایل و شواهد متعدد و قابل توجهی به عنوان مبنای لازم برای قرار گرفتن ۱۸ سالگی به عنوان سن متناسب برای اعمال مسئولیت کیفری کامل از سوی کارشناسان این حوزه بیان نشده است. اما تعیین ۱۸ سالگی به عنوان سن بزرگسالی از طرفداران بیشتری برخوردار است. بر اساس اطلاعات موجود در ۱۳۶ کشور جهان، میانگین سن بزرگسالی ۱۸ تا ۲۱ سال

است^۱. در خصوص مینا قرار دادن ۱۸ سالگی به عنوان سن مسئولیت کیفری کامل، با وجود توجهی که طرفداران این نظریه دارند، استدلال‌های محکم و قابل اجماعی در میان نظریات کارشناسی آن‌ها وجود ندارد. بنابراین در وضع موجود کاملاً مشخص نیست که چرا سن ۱۷ و ۱۸ یا ۱۹ سالگی مینای سن بزرگسالی است. با وجود این، در یک تقسیم‌بندی اولیه و متناسب با دیدگاه‌های مطرح‌شده از سوی کارشناسان، می‌توان عمده نظریات در خصوص قرار دادن سن ۱۸ سالگی به عنوان سن بزرگسالی را در قالب استدلال‌های روان‌شناختی رشد، عرف و سنت و مقررات جهانی مورد ملاحظه و طبقه‌بندی قرار داد.

۱. استدلال‌های مبتنی بر روان‌شناسی رشد

در میان استدلال‌های طرفداران سن ۱۸ سالگی به عنوان شروع سن بزرگسالی و مسئولیت کیفری کامل، توجه به روان‌شناسی رشد و تکامل فکری افراد در این سن جایگاه ویژه‌ای دارد. مخصوصاً این گروه از کارشناسان که دیدگاه‌های خود را مبتنی بر علوم شناختی ارائه می‌دهند (گفری کاندرا^۲ و همکاران، ۲۰۱۱، ص ۱۲۹ و ۱۳۰)، سن بزرگسالی را در حدود ۱۸ سالگی مطرح می‌کنند و بر این گمان‌اند که در این سن فرد به لحاظ تکامل ذهنی، شخصیتی و اجتماعی به مرحله رشد می‌رسد و می‌تواند افراد را در این سن به لحاظ انجام بزه یا امر خلافی مورد محاکمه و مجازات قرار داد. «یک پژوهش تاییدکننده این اصل است که تفاوت جوانی و بزرگسالی فقط اختلاف در سن نیست، بلکه ارتباط نزدیکی با تفاوت در انگیزه، کنترل هیجان، تصمیم‌گیری، مسئولیت و رشد فیزیولوژیک دارد» ([http://www.ctjja.org/resources/pdf/](http://www.ctjja.org/resources/pdf/reform-adolescentbrain.pdf)) .

روان‌شناسان مخصوصاً در آخرین یافته‌های علمی خود بر این باورند که طی دوران رشد، مغز مرحله نهایی تکامل خود را طی کرده، این رشد تا سال‌های اولیه ۲۰ سالگی ادامه می‌یابد و در حدود ۲۵ سالگی متوقف می‌شود. به باور پزشکان و روان‌شناسان، در حدود ۲۰ سالگی بخش جلوی مغز (در ناحیه پیشانی) که دارای «کارکردهای اجرایی» مانند استدلال، تفکر پیشرفته و کنترل هیجان است، آخرین نقطه‌ای است که در مغز انسان به رشد می‌رسد و از آنجا که نوجوانان هنگام تصمیم‌گیری وابستگی شدیدی به بخش‌هایی از مغز دارند که مرکز عاطفی - در منطقه پیشانی مغز که هنوز به صورت کامل تکامل نیافته است - در آن قرار دارد، ناگزیر نمی‌توان تصمیمات آن‌ها را با تصمیمات و عملکرد جوانان بالای ۲۰ سال همسان دانست (<http://www.ctjja.org/resources/pdf/reform-adolescentbrain.pdf>).

۱. ر.ک. جدول‌های شماره ۱ و ۲ و ۳.

2. Geoffrey Canada and Michael Weinner

در میان روان‌شناسان و حقوق‌دانان انگلیسی، اتفاق نظر کلی برای ارتقای سطح سنی شروع مسئولیت کیفری وجود دارد، ولی در مورد ارتقای آن از ۱۰ سال به ۱۲ یا ۱۴ سالگی، اختلاف نظر وجود دارد (صفاری و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۷).

الین ویزارد^۱ یک روان‌شناس کودک انگلیسی معتقد است که شواهد ماهوی عمیقی نشان دهنده این مسئله است که استدلال‌های مربوط به رشد و اهلیت افراد، بر شاخص‌های روانی، ذهنی، احساسی و تحول اجتماعی مبتنی است. وی بر این گمان است که بر این مبنا سن شروع نوعی مسئولیت کیفری حداقل باید ۱۴ تا ۱۵ سالگی باشد.

لورانس لی^۲ که یک مشاور حقوقی است نیز با این دیدگاه موافق است و بر این اعتقاد است که اگر در انگلیس ۱۰ سالگی به‌عنوان سن شروع مسئولیت کیفری به‌مثابه یک شمشیر بر سر فعالان حمایت از جوانان خودنمایی نمی‌کرد، نرخ جرایم به نحو قابل توجهی در این کشور کاهش می‌یافت. باوجود تأکید قابل توجهی که بر بالا بردن حداقل سن نوعی مسئولیت کیفری مبتنی بر روندها و واقعیت‌های جهان‌شمول در کشورهای مختلف جهان و بر مبنای معیارهای روان‌شناسی رشد شده است، عده‌ای مبنای قرار دادن سن مشخص در این زمینه را بر اساس متغیرهای روان‌شناختی زیر سؤال برده‌اند. این عده بر این باورند که ۱۸ سالگی یا هر سن دیگری که موجد مسئولیت کامل کیفری است، بر مبنای اصول روان‌شناسی تعیین نشده است. شاهد این ادعا هم این است که اگر مبنای تعیین سن مسئولیت کامل کیفری اصول روان‌شناسی می‌بود، این قدر تفاوت در کشورهای مختلف وجود نداشت. پرسش اساسی که این منتقدان در این زمینه مطرح می‌کنند، این است که اگر قرار است سن شروع اعمال مسئولیت کیفری مبتنی بر روان‌شناسی رشد در حوزه جهانی باشد، چرا این همه تنوع در عرصه جهانی وجود دارد؟ به عبارت دیگر، شاید مبنای تعیین شروع سن مسئولیت کیفری، روان‌شناسی رشد نباشد، زیرا در کشورهای مختلف این سن بسیار متفاوت است (گری ماهر^۳، ۲۰۰۵، ص ۵۱۲-۱۹۳). برای پاسخ‌گویی به این پرسش و استدلال پیش‌گفته باید علاوه بر روان‌شناسی رشد متغیرهای دیگری را در این حوزه مورد توجه قرار داد.

۲. استدلال‌های مبتنی بر عرف و سنت

عرف به مجموعه‌ای از توافقات یا معیارها گفته می‌شود که از سوی عموم پذیرفته شده باشد و دانشمندان حقوق معمولاً عرف را در کنار قانون، رویه قضایی و دکترین حقوقی یکی از منابع

1. Eilleen Vizard
2. Laurence Lee
3. Gerry Maher

حقوقی محسوب می‌کنند. البته منظور عرفی است که به هدایت عقل و طبیعت و سرشت سالم باشد؛ چنانچه برخی از دانشمندان در تعریف آن می‌گویند: «عرف چیزی است که انسان‌ها به هدایت عقل بر آن متفق‌اند و طبیعت و سرشت سالم آنان آن را پذیرفته است» (ابن عابدین، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۱۱۴) و معیار قرار دادن ۱۸ سالگی به‌عنوان سن مسئولیت کیفری در موارد قابل توجهی با رویه و رفتار مبتنی بر عرف و سنت‌های یک سیستم حقوقی همخوانی دارد. گروه داوران اروپایی امور کودکان^۱ معتقدند که سن بزرگسالی (مسئولیت کیفری کامل) باید به صورت فزاینده‌ای به ۱۸ سالگی نزدیک شود. آن‌ها مخالف سرسخت روندی هستند که می‌خواهد اطفال زیر ۱۸ سال را به‌عنوان بزرگسال محاکمه کند. این گروه معتقد است که توجه به حقوق بنیادی کودکان به‌مثابه افرادی که حقوق آنان در مواردی نقض می‌شود، باید در بطن روند موجود جهانی مورد توجه قرار گیرد و کودکان فقط باید در مواردی مسئول اعمالشان شناخته شوند که ظرفیت‌های آن‌ها این امکان را به آنان می‌دهد. (<http://www.comunidadese segura/?q=en/node/33165>).

امروزه حقوق‌دانان در کشورهای عضو اتحادیه اروپا با توجه به عرف و سنت‌هایی که متکی به عقل اندیشمندان است، خواستار تعریف و ارائه یک سن مشترک واحد برای اعمال مسئولیت کیفری کامل مبتنی بر ۱۸ سال در کل کشورهای عضو این اتحادیه هستند.

۳. استدلال‌های دینی

یکی از شروط عامه تکلیف در تمام متون فقهی و حقوقی که مورد اجماع علمای فقه و حقوق می‌باشد، بلوغ است. بلوغ یک اصطلاح عام است که اقسام متفاوتی دارد که عبارت‌اند از:

الف) بلوغ جسمانی. رسیدن به بلوغ جسمانی در انسان‌ها چندان فرقی ندارد و معمولاً در مردها ۱۵ سال قمری و در زن‌ها پایان ۹ سال قمری است.

ب) بلوغ عقلانی و روحی. رسیدن به بلوغ عقلایی در افراد مختلف فرق می‌کند. ممکن است کسی در حدود ۲۰ سالگی و دیگری در سنین بالاتر به این مرحله برسد.

ج) بلوغ اشد. به معنای استحکام و قوت جسمی و روحی است.

واضح است که مبنای تکالیف شرعی بلوغ است و وقتی شخصی به سن بلوغ شرعی رسید، مکلف بر انجام واجبات شرعی و ترک محرمات است. فهم فلسفه برخی از تکالیف شرعی در صحت یا فساد آن‌ها نقشی ندارد و انجام شکل ظاهری آن از سوی مکلف برای او کافی است و به حسب ظاهر آثار متوقع بر آن بار می‌شود که این امور بیشتر عبادی هستند؛ مثل گرفتن روزه برای پسر

1. Europe's Ombudsmen for Children

۱۵ ساله. امور شرعی دیگری هستند که برخی آثار آنها متکی به فهم دقیق مکلف از ماهیت فعل است و چنانچه این فهم وجود نداشته باشد یا ناقص باشد، مترتب شدن آثار قانونی بر فعل مکلف مخدوش یا مورد تردید قرار می‌گیرد. قانون‌گذار از این امر در امور حقوقی و کیفری غافل نبوده، در امور حقوقی، معاملات شخص غیررشید را باطل می‌داند؛ هرچند شخص بالغ باشد. در امور کیفری برای مجرم دانستن شخص، علاوه بر شروط دیگر شرط عنصر معنوی را لحاظ کرده که عدم اثبات آن رافع مسئولیت کیفری است. بنابراین اثبات عنصر معنوی جرم در شخصی که تازه به سن بلوغ جسمی رسیده است مورد تردید بیشتر حقوق‌دانان قرار دارد. اصل تضییق در امور جزایی و مساعدت علم روان‌شناسی در تعیین شروع سن بلوغ فکری، تفاوت و فاصله بین بلوغ جسمی و بلوغ فکری را در راستای نزدیک‌تر به صواب بودن ۱۸ سالگی، برای پذیرش مسئولیت کیفری به‌خوبی تشریح می‌کند. همچنین در کنار روایاتی که سن بلوغ شرعی را بیان می‌کنند، روایاتی نیز سن رشد و تکامل عقلی را تبیین می‌کنند که می‌توانند مورد استناد قرار گیرند.

قرآن مجید منازل تکامل بشر را یکی پس از دیگری شرح می‌دهد و سپس می‌فرماید: «ثُمَّ يَخْرِجُكُمْ طِفْلًا، ثُمَّ لِيَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ»؛ پس از آن شما را به صورت طفل از رحم مادر بیرون می‌آورد، سپس دوران بلوغ فرا می‌رسد تا شما به رشد نهایی و کمال قوت خود برسید» (مؤمن: ۶۷). امام صادق (ع) در بیانی سن رشد را ۱۸ سال می‌داند: «عن أبي عبدالله (ع) في قول الله عزوجل فلما أشدّه وأستوى، قال أشدّه وأستوى، قال أشدّه ثمانی عشرة سنة وأستوى إلتحى» (بحرانی، بی تا، ج ۳، ص ۲۲۴) و در تفسیر آیه «وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَأَسْتَوَىٰ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ» (قصص: ۱۴) می‌فرماید: مراد از نیرومندی، رسیدن به ۱۸ سال است و مراد از استوی روییدن موی بر صورت است.

امیرالمؤمنین علی (ع) نیز ۱۸ سالگی را سن رشد می‌داند: «لا يزال العقل و الحمق يتغالبان علی الرجل إلی ثمانی عشر سنة فإذا بلغها غلب علیه أكثرهما فيه» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۸۲). علی (ع) می‌فرماید: پیوسته عقل و حماقت در مزاج نوجوانان تازه‌بالغ در جنگ و ستیزند تا بحران را پشت سر بگذارند و به ۱۸ سالگی برسند. در آن موقع، اغلب عقل پیروز می‌شود و حماقت شکست می‌خورد و در مواردی نیز حماقت بر عقل غالب خواهد شد.

در روایاتی نیز کمال عقل آدمی در سنین بالاتر از ۱۸ سال بیان شده است. برای نمونه امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: «وَيَسْتَكْمِلُ عَقْلَهُ فِي ثَمَانٍ وَعِشْرِينَ سَنَةً» (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۳۶۰)، عقل آدمی در ۲۸ سالگی کامل می‌شود. همچنین در بیان دیگری می‌فرماید: «وَيُنْتَهِي عَقْلُهُ فِي خَمْسِيٍّ وَ ثَلَاثِيٍّ وَ مَا كَانَ بَعْدَ ذَلِكَ فَيَالْتَجَارِبُ» (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۰، ج ۶، ص ۴۳۷). آخرین مرحله نهایی تکامل طبیعی عقل در ۳۵ سالگی است و از آن پس هر ترقی و کمالی که نصیب عقل می‌شود، تجربی است نه طبیعی.

در روایات دیگری نیز ۴۰ سالگی به‌عنوان سن کمال عقلی بیان شده است. از مجموعه این روایات چنین استفاده می‌شود که اولاً ۱۸ سالگی به‌عنوان دومین مرحله کمال عقل بشری پذیرفته شده است و دوم اینکه مسئولیت‌های مختلف باید متناسب با میزان رشد فکری و عقلی باشد و این سنین می‌تواند تا ۴۰ سالگی نیز مد نظر قرار گیرد.

۴. استدلال‌های قوانین و مقررات جهانی

علی‌رغم نبود یک استاندارد حقوقی بین‌المللی مدون و قابل استناد و اتکای حقوقی یا مکتوب برای قرار دادن ۱۸ سالگی به‌عنوان سن مسئولیت کیفری، عرف جهانی در این زمینه گویا است. عرف موجود در این زمینه از مقبولیت پذیرش ۱۸ سالگی به‌عنوان سن مطلوب بزرگسالی در عرصه تحولات کنونی بین‌المللی حکایت دارد.

در کنوانسیون حقوق کودک به‌عنوان مهم‌ترین سند بین‌المللی در زمینه شروع سن مسئولیت کیفری به سن خاصی اشاره نشده و فقط از دولت‌های امضاکننده کنوانسیون خواسته شده است تا متعهد به تعیین سن مشخص در این زمینه باشند.^۱ در بند یک از ماده ۴ معیارهای پکن نیز که به‌وسیله مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ۱۹۸۵م تصویب شده، از کشورها خواسته شده است حداقل سن مسئولیت کیفری نباید کمتر از سطح سنی باشد که واقعیت‌های رشد احساسی، ذهنی و فکری را نادیده بگیرد.^۲ البته استدلال مورد اشاره معیارهای پکن ارتباط نزدیکی با داده‌های روان‌شناسی و روان‌شناختی دارد.

موضوع سن مسئولیت کیفری به صورت مستقیم در یک مورد حقوقی در دادگاه اروپایی حقوق بشر در سال ۲۰۰۰م در دستور کار قرار گرفت^۳ و این دادگاه به تفسیر کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (مواد ۳، ۶ و ۱۴) در این راستا پرداخت. در نتیجه‌گیری نهایی این دادگاه در این مورد، نخست اشاره شده است که یک معیار مشترک در میان کشورهای عضو شورای اروپا به‌عنوان حداقل سن مسئولیت کیفری وجود ندارد و سن ۱۰ سالگی که در انگلیس سن شروع مسئولیت کیفری است (Scotish Law Commission, 2001, p. 11)، در مقایسه با دیگر کشورهای اروپایی آن قدر سن کمتری نیست که بتوان ادعا کرد که در انگلیس در زمینه حداقل سن کیفری، عدل و انصاف رعایت نمی‌شود.

1. UN Convention on the Rights of Child (CRC)

2. "Shall not be Fixed at too low age Leved, bearing in mind the Facts of emotional, mental and intellectual maturity"

3. 2000, 30 EHRR121.

۵. روندهای در حال شکل گیری

در روند چند دهه اخیر تحولات حقوق کودکان و دادگاه‌های اطفال در عرصه بین‌المللی، توجه به مسئله سن و معیار قراردادن سن در مجازات افراد و کودکان، موضوعی مهم و یک روند مورد تأکید حقوقی در سیستم‌های سیاسی - حقوقی مختلف بوده است. روند بین‌المللی در حال ظهور در این زمینه به صورت خلاصه، حکایت از لزوم توجه بیشتر به افزایش حداقل سن مسئولیت کیفری و توجه به کیفیت دادگاه‌های ویژه اطفال (بین ۱۳ تا ۱۸ سال) و تعیین ۱۸ سالگی به عنوان سن بزرگسالی دارد.

این نکته را باید مد نظر داشت که در سطح بین‌المللی تلاش‌های قابل توجهی در چند دهه اخیر در جهت تأثیرگذاری بر سیستم‌های حقوق ملی در زمینه بالابردن حداقل سن مسئولیت کیفری مبتنی بر اسناد و قوانین بین‌المللی موجود در این زمینه شکل گرفته است. برای مثال این روند بین‌المللی باعث شده است قوانین کشورهای همانند استرالیا که در قوانین عمومی خود، حداقل سن مسئولیت کیفری را ۷ سال قرار داده بودند، اصلاح شوند^۱.

تلاش فعالان حقوقی در دیگر نقاط دنیا نیز در این زمینه در حال افزایش است. در انگلستان تکاپوی زیادی در این زمینه آغاز شده است. در حال حاضر، در انگلستان، ولز و ایرلند شمالی حداقل سن شروع مسئولیت کیفری ۱۰ سال است. با وجود این، تلاش‌های زیادی در جامعه حقوقی انگلستان برای بالا بردن حداقل سن مسئولیت کیفری آغاز شده و استدلال این گروه از فعالان انگلیسی این است که سن مسئولیت کیفری در انگلیس در بر دارنده کمترین سن در جهان است. حقوق دانان انگلیسی استدلال می‌کنند که این کشور فقط در مقایسه با کشورهای همانند سوئیس و نیجریه که سن مسئولیت کیفری در آن‌ها ۷ سال و در سری لانکا ۸ سال است، وضعیت بهتری دارد.

این روند بین‌المللی در دیگر کشورهای جهان نیز باعث وقوع تغییراتی در سیستم‌های حقوقی در خصوص سن مسئولیت کیفری شده است. در کشورهای امریکای لاتین تغییراتی در سیستم دادگاه نوجوانان در حال پدید آمدن است. در نتیجه این تغییرات، سن مسئولیت کیفری کامل در برزیل، کلمبیا و پرو به ۱۸ سال ارتقا یافته است و کودکان از ۱۲ تا ۱۸ سالگی تحت مسئولیت دادگاه نوجوانان قرار گرفته‌اند.

نتیجه تحولات بین‌المللی در چند قرن اخیر در عرصه سیستم‌های مختلف حقوقی، مشخص شدن یک سن معین و قانونی به عنوان «حداقل سن مسئولیت کیفری» و همچنین «سن بزرگسالی» است. با اینکه سن بزرگسالی در بیشتر کشورهای جهان ۱۸ سالگی است، ولی

1. Australian Institute of Criminology, The Age of Criminal Responsibility, B September 2005.

مبنای حداقل سن مسئولیت کیفری در کشورهای مختلف جهان در حال حاضر دارای تشتت قابل توجهی است. البته روند در حال شکل‌گیری در این زمینه حاکی از تلاش افکار عمومی جهانی در جهت بالا بردن حداکثری شروع سن مسئولیت کیفری نسبی است. این روند مبتنی بر نیازها و استدلال‌های مختلف روان‌شناسی رشد و علوم شناختی، عرف و سنت و ملزومات قوانین و مقررات جهانی در این زمینه است. در ادبیات موجود در حال ظهور، توجه و تمرکز ویژه‌ای بر موضوع روان‌شناسی رشد در این زمینه شده است. در مجموع در بیشتر کشورهای جهان تلاش افکار عمومی و حقوق‌دانان برای افزایش حداقل سن مسئولیت کیفری و همچنین تعیین ۱۸ سالگی به‌عنوان سن بزرگسالی است.

نتیجه

- اختلاف نظر حقوقی و تشتت آرا در تعیین «سن بزرگسالی» و «سن شروع مسئولیت کیفری» هم در قوانین کشورها و هم در نحوه عملکرد «دادگاه‌های اطفال» و دادگاه‌های عمومی در میان کشورهای غربی و کشورهای در حال توسعه به‌وفور وجود دارد.
- کنوانسیون حقوق کودک که تجربه حقوقی اعضای ملل متحد می‌باشد، در ماده یک خود هر فردی را که به ۱۸ سال تمام نرسیده است، کودک می‌شمارد؛ مگر آنکه طبق قوانین مربوطه داخلی «سن بزرگسالی» زودتر تعیین شده باشد. در کنوانسیون حقوق کودک، تعیین سن بزرگسالی برای دختر و پسر یکسان است و افراد زیر ۱۸ سال تمام به هیچ دلیلی نباید به مجازات اعدام یا حبس ابد محکوم شوند.
- هرچند اغلب کشورها افراد زیر سن ۱۸ سال را کودک می‌شناسند و کودکان مجرم را در دادگاه‌های اطفال محاکمه می‌کنند، ولی تعداد کشورهای غربی و در حال توسعه که افراد زیر ۱۸ سال (معمولاً بین ۱۴ تا ۱۸ سال) را در محاکم عمومی محاکمه و به‌عنوان بزرگسال محاکمه می‌نمایند، کم نیست.
- دلایل متقن و قطعی برای تعیین ۱۸ سالگی به‌عنوان سن بزرگسالی در ادبیات مربوطه یافت نمی‌شود، باین‌حال استدلال‌هایی در خصوص سن رشد عقلی و احساسی و تصمیم‌گیری، رویه و عرف حقوقی، تحول مفاهیم آزادی و حمایت از حقوق اطفال در ادبیات حقوقی غربی برای تعیین «سن بزرگسالی» و تعیین «سن شروع مسئولیت کیفری» وجود دارد.
- اختلاف نظر و تشتت آرا در سه زمینه وجود دارد:
الف) سن شروع مسئولیت کیفری. آیا کودک ۶ ساله که صدمه‌ای به کودک همسایه می‌رساند، مسئولیت کیفری دارد؟ کودک ۷ ساله، ۱۰ ساله یا ۱۲ ساله چطور؟

هر کشوری در قوانین موضوعه خود سنی را تعیین کرده است که کودکان زیر آن سن را فاقد مسئولیت کیفری می‌داند. به عبارت دیگر گفته می‌شود که کودکان زیر آن سن به خصوص، مثلاً ۷ سالگی در کویت، باربادوس و قبرس؛ ۱۰ سالگی در مالزی و انگلیس؛ ۱۴ سالگی در آلمان و ارمنستان؛ ۱۲ سالگی در لبنان، هلند، کانادا؛ و ۱۶ سالگی در آرژانتین، کوبا، لاتویا، پرتغال و روسیه ظرفیت ارتکاب جرم ندارند.

ب) سن بزرگسالی و مسئولیت کیفری. با وجود توصیه کنوانسیون حقوق کودک برای تعیین ۱۸ سالگی به عنوان سن بزرگسالی، قوانین و رویه کشورهای در این زمینه مختلف است: در اغلب ایالات امریکا، لهستان و زلاندنو ۱۷ سالگی؛ در اسپانیا ۲۱ سالگی؛ و در اسکاتلند، بلاروس، هند، مقدونیه و اوکراین ۱۶ سالگی به عنوان سن بزرگسالی و مسئولیت کیفری تعیین شده است.

ج) بین سن شروع مسئولیت کیفری و سن بزرگسالی. در این فاصله سنی که شخص واجد مسئولیت کیفری کامل است، رفتار و کردار کودکان موضوع بزهکاری اطفال و دادگاه‌های اطفال می‌باشد.

- در ۲۰ سال گذشته، انجمن‌ها و گروه‌های مدافع حقوق اطفال، به خصوص انجمن‌های روان‌شناسی، فعالیت خود را در سه زمینه بالا به شرح زیر تشدید کرده‌اند: چون به دلایل علمی قطعی و به وسیله اسکن‌های مغزی مشخص شد که قسمت‌هایی از مغز انسان که مسئول کنترل احساسات و «تخاذ تصمیم و قضاوت» می‌باشد، تا سن ۱۸ و ۲۵ سالگی در حال رشد و تکامل است، بنابراین به نظر می‌رسد:
  - سن شروع مسئولیت کیفری در سطحی بالاتر از ۸، ۹، ۱۰، ۱۱ و ۱۲ سالگی قرار گیرد.

- سن بزرگسالی و مسئولیت کیفری کامل زیر ۱۸ سالگی قرار نگیرد.
- کیفیت برخورد با اطفال بزهکار و قوانین و آیین دادرسی در دادگاه‌های اطفال با توجه به عدم رشد عقلی و احساسی آن‌ها و به منظور حمایت از حقوق اطفال و رعایت عدالت به طور مرتب بازبینی و اصلاح شود.

جدول ۱: سن مسئولیت کیفری در آلمان، فرانسه و انگلیس (Freidan Yenisey, 2007)

نام کشور	فاقد مسئولیت کیفری	شروع نوعی مسئولیت کیفری (دادگاه‌های اطفال)	سن بزرگسالی و مسئولیت کامل کیفری
انگلیس	اطفال تا ۱۰ سالگی تمام	۱۰ تا ۱۸	۱۸ سالگی تمام
فرانسه	اطفال تا ۱۳ سالگی تمام	۱۳ تا ۱۸	۱۸ سالگی تمام
آلمان	اطفال تا ۱۴ سالگی تمام	۱۴ تا ۱۸	۱۸ سالگی تمام

جدول ۲: تقسیم‌بندی «سن بی‌مسئولیتی»، «مسئولیت کیفری نسبی» و «مسئولیت کیفری کامل» در کشورهای مختلف جهان

(<http://mehrkhane.com/fa/news/6860/http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>)

مفهوم حقوقی	فاقد مسئولیت کیفری بودن	مسئولیت کیفری نسبی داشتن	مسئولیت کیفری کامل داشتن (بزرگسالی)
سن متناسب در کشورهای مختلف	زیر ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳ و ۱۴ سال	بالای ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳ و ۱۴ تا ۱۷ و ۱۸ سالگی	بالای ۱۸ (برخی نیز ۲۰ و ۲۱)
اهداف و توضیحات	اطفال زیر این سن ظرفیت ارتکاب جرم ندارند و از محاکمه مصون هستند.	در این دوره سنی، اطفال چنانچه مرتکب جرمی شوند، در دادگاه اطفال محاکمه و به قصد بازپروری مجازات می‌شوند.	در این رده سنی به‌عنوان بزرگسال در سیستم جزایی محاکمه و مجازات می‌شوند.

جدول ۳: سن مسئولیت کیفری و بزرگسالی^۱

کشور	حداقل مسئولیت کیفری (داده‌های ۱۱:۱۸)	سن مسئولیت بزرگسالی	کشور	حداقل مسئولیت کیفری (داده‌های ۱۱:۱۸)	سن مسئولیت بزرگسالی
آذربایجان	۱۴	-	کانادا	۱۵	۱۸
آرژانتین	۱۶	-	کرواسی	۷	۲۱
آندورا	۱۶	۱۸	کلمبیا	۱۱	۱۸
آلمان	۱۴	۱۸	کوبا	۷	۱۶
آفریقای جنوبی	۱۲	۱۸	کویت	۱۳	۷
اتریش	۱۴	۱۸	لیختن اشتاین	۷	۷
ارمنستان	۱۴	-	لهستان	۸	۱۷
استرالیا	۱۰	۱۸	لاتویا	۱۵	۱۶

1. Neal Hazel, Cross-National Comparison of Youth Justice, The University of Salford, Manchester, 2008, Retrieved Form Uk Youth Justice Board on 12 August 2012 Form: http://www.yjb.gov.uk/publications/Resources/Download/Cross_national_final.pdf

۱۸	۱۲	لبنان	۲۵	۱۴	چین	۱۸	۷	استونی
۱۸		لیبی	۱۸	۱۵	دانمارک		۱۲	اکوادور
۱۸	۱۶	لیتوانی	۲۱	۱۶	رومانی		۱۳	الجزایر
۱۸	۱۲	مصر	۱۸	۱۶	روسیه	۱۸	۱۰	انگلیس
	۹	مالت		۱۴	زامبیا	۱۸	۱۴	ایتالیا
	۱۰	مالزی	۲۰	۱۴	ژاپن	۱۸	۱۲	ایرلند
۱۸	۱۴	مجارستان	۱۲	۷	سنگال		۱۵	ایسلند
۱۶	۱۴	مغولستان		۱۵	سودان	۲۱	۱۴	اسپانیا
۱۶	۱۴	مقدونیه	۱۸	۷	سوئیس	۱۶	۸	اسکاتلند
	۶	مکزیک	۱۲	۷	سنگاپور	۱۸	۱۵	اسلواکی
	۱۴	موریس		۱۶	شیلی	۱۸	۱۴	اسلوونی
۱۶	۱۴	مولداوی		۹	عراق	۱۷	۶/۸	امریکا
۱۸	۱۰	نامیبیا	۱۸	۱۳	فرانسه	۱۶	۱۴	اوکراین
۱۸	۱۵	نروژ	۲۰	۱۵	فنلاند	۱۸	۱۰	ایرلند شمالی
۱۷	۱۰	نیوزلند	۱۵	۹	فیلیپین	۱۶	۷	باربادوس
۱۶	۱۲	هند		۱۴	قزاقستان	۱۶	۱۴	بلاروس
۱۸	۱۲	هندوراس		۷	قبرس	۱۸	۱۶	بلژیک
۲۰	۱۴	هنگ کنگ		۱۴	کره	-	۱۴	بلغارستان
۲۰	۱۳	یونان		۱۲	کاستاریکا		۱۶	پرتغال

منابع و مأخذ

۱. فارسی

۱. قرآن کریم (۱۳۷۰)، تهران: دفتر فرهنگی نور وابسته به انتشارات مهشاد.
۲. ابن عابدین (۱۳۸۷)، مجموعه رسائل ابن عابدین، ج ۱، چاپ افست بیروت.
۳. انوری، حسن (۱۳۸۱)، فرهنگ بزرگ سخن، چ ۱، تهران: نشر سخن.
۴. اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۱)، حقوق جزای عمومی، تهران: نشر میزان.
۵. بحرانی، یوسف بن احمد (۱۹۸۵)، الحدائق الناظر فی احکام العتره الطاهره، چاپ دارالاضواء.
۶. تدین، عباس (۱۳۹۶)، حقوق کیفری تطبیقی اطفال، تهران: نشر میزان.

۷. تدین، عباس و باقری‌نژاد، زینب (۱۳۸۶)، «سن مسئولیت کیفری در کشورهای اروپایی و ایران»، مجله تعالی حقوق، سال دوم، ش ۱۸.
۸. روحانی، حسن و مهرپور، حسین (۱۳۹۱)، سن اهلیت و مسئولیت قانونی قانونی در فقه اسلامی و نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک.
۹. ساریخانی، عادل و عطازاده، سعید (۱۳۹۲)، «بررسی معیار سن کیفری دختران در فقه و حقوق موضوعه»، مطالعات حقوق تطبیقی، تهران، دوره ۴ ش ۲.
۱۰. شامبیاتی، هوشنگ (۱۳۹۲)، حقوق جزای عمومی، ج ۲، چ ۲، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.
۱۱. شایگان فرد، مجید و ادیب، زهرا (۱۳۹۲)، فلسفه و مبنای تعیین بلوغ به عنوان سن مسئولیت کیفری، کنفرانس ملی سیاست کیفری ایران در قبال بزهکار و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان، کرمان، دانشگاه تحصیلات تکمیلی صنعتی و فناوری پیشرفته.
۱۲. صابر، محمود و صادقی، آزاده (۱۳۹۴)، «بررسی معیار آستانه شدت برای تعقیب جنایات در دیوان کیفری بین‌المللی با نگاهی بر دیگر دادگاه‌های بین‌المللی»، مطالعات حقوق تطبیقی، تهران، دوره ۶ ش ۲.
۱۳. میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۸۹)، جرایم علیه اشخاص، چ ۷، تهران: میزان.
۱۴. میرسعیدی، منصور (۱۳۹۰)، «گزارش نشست تخصصی سن مسئولیت کیفری»، وزارت دادگستری - مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک.
۱۵. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳ق)، بحارالانوار، مؤسسه الوفاء، چ ۲، بیروت.
۱۶. محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۷۰)، میزان الحکمه، ج ۶، چ ۳، مرکز نشر - مکتب علوم اسلامی، بی‌جا.
۱۷. موسوی بجنوردی، محمد و جعفری، منا (۱۳۸۸)، «مقایسه حقوق کیفری اطفال ایران و فرانسه با کنوانسیون حقوقی کودک»، فقه و اصول، ش ۹.
۱۸. میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۸۷)، «طبقه‌بندی اطفال بزهکار در نظام کیفری انگلستان»، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۲۶-۲۵.
۱۹. صفاری، محمدرضا و محمدی، منصوره (۱۳۹۲)، بررسی روان‌شناختی سن مسئولیت کیفری از منظر دیدگاه‌های شناختی پیازه و روانی اجتماعی اریکسون با نگاهی به قانون مجازات اسلامی، کنفرانس ملی سیاست کیفری ایران در قبال بزهکار و بزه‌دیدگی کودکان و نوجوانان، کرمان، دانشگاه تحصیلات تکمیلی صنعتی و فناوری پیشرفته.
۲۰. نجفی توانا، علی (۱۳۸۴)، «سن و مسئولیت کیفری اطفال در مقررات حقوق داخلی و خارجی»، فصلنامه مدرس علوم اسلامی.

۲. خارجی

21. Cipriani, Don.(2009), «Children's rights and the minimum age of criminal responsibility: a global perspective», arnham (England), Ashgate Publishing Ltd.
22. Discussion paper on age of criminal responsibility. (2001), Scottish Law Commission
23. Freidan, Yenisey (2007), «Age of criminal responsibility in terms of comparative law and alternative sanctions for children under criminal responsibility».
24. Geoffrey, Canada & Michael Weiner.(2011, January), «Advancing a fair and just age of criminal responsibility for youth in New York State».
25. Gerry, Maher.(2005), «Age & criminal responsibility», Ohio State Journal of Criminal Law Vol2.
26. Neal, Hazel.(2008). «Cross – national comparison of youth justice», the University of Salford, Manchester.
27. Urbas, G. (2005), «The age of criminal ology», Australian Institute of Criminology.

۳. سایت‌های تخصصی

28. <http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>>.2018/02/06
29. <http://mehrkhane.com/fa/news/6860>>..2018/02/06
30. <http://www.haghgostar.ir/ShowPost.aspx?id=361>>.2018/02/06
31. <http://hoghough85.blogfa.com/post-1234.aspx>>.2018/02/06
32. <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237/html>>.2018/02/06
33. <http://kamkendex2.blogfa.com/post/32>>.2018/02/06
34. <http://www.comunidadessegura/?q=en/node/33165>>.2018/02/06
35. <http://www.ctjja.org/resources/pdf/reform-adolescentbrain.pdf>>.2018/02/06
36. <http://www.law.cornell.edu/supct/html/03-633.zs.html>>.2018/02/06
37. <http://www.haghgostar.ir>. >.2018/02/06